

In memoriam Zlatko Posavac (1931–2019)

U 89. godini života, 23. rujna 2019. godine, napustio nas je dr. sc. Zlatko Posavac, estetičar, povjesničar hrvatske estetike i hrvatske filozofije, širokoga, filozofski usredotočenoga kulturološkoga spektra znanja i interesa, dugogodišnji član Instituta za filozofiju u Zagrebu. Rođen je 28. kolovoza 1931. u Kaptolu kod Slavonske Požege.¹ Bio je drugo dijete, uz starijega brata Zvonimira i mlađu sestru Vesnu, učiteljâ Dragutina Posavca (rođena u Novskoj) i Eve, djevojački Hirschenberger (rođene u Vinkovcima). U Kaptolu u Požeškoj kotlini (*Vallis Aurea*), gdje je pohađao pučku školu, proveo je, prema vlastitim riječima, »idilično djetinjstvo«. Nakon očeve službe u Zagrebu (1941–1945) nova vlast premješta obitelj u Otok blizu Vinkovaca. Te godine, iako »opasne i traumatske«, Zlatko Posavac opisuje i kao »romantične«, a »zanosna ljepota iskonske Pannonie i njezinih ravnica« posebno je pridonijela njegovoj dubokoj povezanosti sa zavičajem i domovinom. Osmogodišnju je gimnaziju polazio najprije u Zagrebu, a zatim, po premještanju roditelja 1945. godine u Otok,

¹ Životopisni podatci temelje se na autobiografskim bilješkama i zapisima Zlatka Posavca, osobito u knjigama *Filozofski rukopisi 18. stoljeća u franjevačkim samostanima Slavonije* (1993), *Arnold kao estetičar* (1996) i *Hrvatska estetika* (2019) te u magistarskom radu *Estetika Alberta Halera (1974–1975)*, na dokumentaciji u Institutu za filozofiju u Zagrebu, publikacijama o radu Instituta za filozofiju u Zagrebu, Komparativnoga studija hrvatske filozofije i društva i Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu te Matice hrvatske, objavi Predsjednice Republike Hrvatske (2017), kao i na privatnoj korespondenciji. Usp. i životopisno poglavlje J. Bubala u knjizi *Hrvatska estetika*.

gimnaziju pohađa u Vinkovcima. U totalitarnom jugo-komunističkom sustavu bio je kao šesnaestogodišnjak osuđen zbog hrvatske »propagande« i aktivnosti »protiv naroda i države«. Po izdržavanju zatvorske kazne (od 20. svibnja 1947. do 20. rujna 1948.) nastavlja pohađati gimnaziju u Zagrebu, maturiravši na IX. mješovitoj realnoj gimnaziji. Na Sveučilištu u Zagrebu diplomirao je 1958. godine filozofiju i južnoslavenske književnosti. Magistrirao je 1976. godine radom »Estetika Alberta Halera i njeni refleksi u književnoj kritici« (pod vodstvom Vladimira Filipovića) pri Centru za postdiplomske studije u Dubrovniku, a 3. studenoga 1980. godine postigao je na Sveučilištu u Zagrebu doktorat iz filologije obranom rada »Corpus teza hrvatske književne Moderne« (mentor i predsjednik povjerenstva bio je Ivo Frangeš, a članovi povjerenstva Miroslav Šicel i Nikola Ivanišin).

Zlatko Posavac je isprva (od 1959. godine) radio kao stručni suradnik za književnost na Radničkom sveučilištu u Zagrebu, a potom je (od 1962.) predavao filozofiju na II. gimnaziji u Zagrebu, do prelaska (1964.) na zagrebački ogranak beogradskoga Instituta društvenih nauka. Bio je član uredništva revije *15 dana* (1959–1961), u kojoj je urednik rubrike »Književnost«, a potom i tehnički urednik. Također, 1964. godine tajnik je tada pokrenutoga časopisa *Praxis* te od 1965. tehnički urednik časopisa. Uredništvo je časopisa napustio, dosljedan svojim stavovima, početkom 1968. godine. Bio je član Upravnoga odbora Matice hrvatske 1970/1971. i 1989/1990., član uredništva i zatim »stalni suradnik« Matičina *Hrvatskoga tjednika* (izlazio je od travnja do prosinca 1971. godine, ukupno 33 broja), gdje je objavljivao te uređivao rubriku »Filozofija«, posvećenu osobito istraživanju hrvatske filozofske baštine, s prikazima i priložima značajnih hrvatskih filozofa, kao i aktualnostima u hrvatskom filozofskom životu. U *Hrvatskom tjedniku* pisao je i o hrvatskom filozofskom nazivlju, a dotaknuo je, u suautorstvu s B. Kalinom, i problem nastave filozofije.

Od 1967. godine do kraja 2001. radi na današnjem Institutu za filozofiju u Zagrebu (Institut je do 1993. u sastavu Sveučilišta u Zagrebu), napredujući od asistenta do (1988. godine) znanstvenoga savjetnika. Uz to je na Sveučilištu u Zagrebu predavao estetiku na Akademiji likovnih umjetnosti, potom (od 1984.), po preporuci i kao nasljednik Vladimira Filipovića, na Akademiji dramskih umjetnosti. Utemeljio je kolegij »Hrvatska estetika« koji predaje 1992/1993. na novoosnovanom Komparativnom studiju hrvatske filozofije i društva Sveučilišta u Zagrebu te od 1993/1994. na Hrvatskim studijima, proizašlim iz spomenutoga Komparativnoga studija. Na Hrvatskim studijima predaje i kolegij »Estetika«, s paradigmatiskim povijesnim pristupom jednoj filozofskoj disciplini, (a) tražeći »uvođenje u opću povijest estetike i hrvatskih autora s jasnom oznakom nacionalne pripadnosti uz obrazloženje njihovih doprinosa i navođenjem njihovih

djela«, te (b) s komponentom interdisciplinarnosti i iskustvenoga znanja, koja u slučaju estetike uključuje »prepoznatljive konstitutivne povijesno-epohalne konkretne komplekse relacija estetike i umjetnosti« i »razumijevanje njihove uzajamnosti« (*Vodič Hrvatskih studija*, 1994, p. 157). Spomenute je kolegije na Hrvatskim studijima, kao njihov nositelj, predavao u suradnji s Ljerkom Schiffler.

Po umirovljenju Zlatko Posavac nastavlja s istraživanjima i objavljivanjem radova, do završne, ciljane sinteze knjigom *Hrvatska estetika* (2019). Za knjigu *Novija hrvatska estetika* godine 1992. dodijeljena mu je državna nagrada »Bartol Kašić«. Zasluženi trenutak priznanja svakako je 2017. godine bila dodjela Povelje Predsjednice Republike Hrvatske Zlatku Posavcu, s još osmero značajnih članova Matice hrvatske, za zasluge i doprinos »u obrani i promicanju kulturnog identiteta i političkih prava hrvatskoga naroda« u vrijeme jugoslavenske komunističke vlasti, a u povodu 175. obljetnice utemeljenja Matice hrvatske i 50. obljetnice »Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika«.

Zlatko Posavac intenzivno se bavio slikarstvom i crtanjem (majka mu je imala »izrazit crtački talent«). U mladosti je slikarstvo shvaćao svojim »jedinim pravim pozivom« te je nakon 1945. polazio studij glave (I. Šebalj) i večernji akt (J. Zorman), nakon što je još ranije (1941–1945) primao poduku iz crtanja i akvarela (Z. Wyrubal). Nakon velike mature položio je ispit za crtača animiranoga filma kod Waltera Neugebauera.

Uz duboku ljubav prema zavičaju i domovini Zlatko Posavac razvio je i čvrsto uvjerenje u smisao i važnost svojega rada, čime se je, uz veliku ustrajnost i upornost, mogao oduprijeti »marginaliziranju« (kako je to sam okarakterizirao) u nepovoljnim i ugrožavajućim prilikama (do egzistencijalne ugroze, mogućom »likvidacijom osobe i osobne djelatnosti«), kakve su trajale sve do nastupa »kratkoga desetljeća svjetla« 1990-tih. Ta se dvojstvenost istinske ljubavi prema domovini i zavičaju te iskustva i svjedočenja stradanja i ugroze mogla nenametljivo, ali i utoliko dublje naslutiti i osjetiti u mnogim razgovorima s njim. Ktome, uz sve dugogodišnje zdravstvene i druge tegobe, posjedovao je i u dugim razgovorima pokazivao iznimno ustrajan, čvrst i fokusiran duh. Kroz te susrete i razgovore svojevrсна inicijacija u istine i dubine *rerum Croaticarum* ostala mi je trajnim iskustvom.

Knjiga *Hrvatska estetika* (2019) Zlatka Posavca donosi popis od preko dvjesto članaka, studija, eseja, kritičkih prikaza i osvrti (od njih sveukupno preko tristo) iz estetike i filozofije umjetnosti, iz povijesti hrvatske estetike i hrvatske filozofije kao i, primjerice, iz teorije i povijesti književnosti i kazališta, likovnih umjetnosti i »novih medija« (osobito stripa). U pojedinim odsjecima mnogih radova Posavac definira metodološke i ontološke pretpostavke svojega pristupa

povijesti estetike, respektirajući široki političko-društveni kontekst. Objavio je sedam autorskih i jednu uredničku knjigu: *'Zimsko ljetovanje' Vladana Desnice* (1963, niz *Pristup umjetničkom djelu*, prema urednikovu izboru teme), *Albert Haler* (1978, na temelju magistarskoga rada, tematski reducirano), *Estetika u Hrvata* (1986, zbirka radova iz povijesti hrvatske estetike od srednjega vijeka do 20. stoljeća), *Novija hrvatska estetika* (1991, prilozi za povijest hrvatske estetike u razdoblju od sredine 19. do sredine 20. stoljeća), *Hrvatska filozofija u prošlosti i sadašnjosti* (ur., 1992, naknadno objavljen zbornik radova sa skupa Hrvatskoga filozofskoga društva održanoga 1968. godine, koji zbog komplikacija u »nesklonom« vremenu nije prije mogao biti objavljen), *Filozofski rukopisi 18. stoljeća u franjevačkim samostanima Slavonije* (1993, hommage zavičaju, historiografski i bibliografski rezultati vlastita istraživanja na terenu, provedena još 1966–1968, s autobiografskim poglavljem na str. 255–269), *Arnold kao estetičar* (1996, kontroverze, kulturno-povijesna pozadina i bit estetičkoga učenja Gjure Arnolda, s većom autobiografskom bilješkom na str. 361–363) te *Hrvatska estetika* (2019, svojevrsna oporuka, u prethodnim radovima najavljivana povijest hrvatske estetike kao cjelina, s rekonstruiranim svim bitnim povijesno-stilskim sklopovima i mijenama, sadrži autobiografske odlomke i poglavlje: Juraj Bubalo, »O knjizi i autoru«).

Pristup Zlatka Posavca povijesti estetike utemeljen je na inoviranoj faktografiji i metodologiji te na inovativno i plodno reinterpretiranom »povijesnom mišljenju«. Njegova dijagnoza prešućivanja, uskraćivanja i upravo »izgona« istine, posebno kad je riječ o hrvatskoj kulturnoj (i općoj) povijesti, uključuje i zahtjev za otkrivanjem nepoznatih i prešućivanih činjenica. Metodologija pak kako ju Posavac opisuje traži rekonstrukciju »temeljne strukture« epohe (»autentična povijesno kulturološka struktura«) kao smislenoga povijesnoga sklopa, s njegovim bitnim obilježjem (»strukturalna kvalifikacija u bitnom obilježju«) i unutrašnjom logikom (»pitanje logike ... koja je imperativ povijesne strukture stoljeća – epohe«). Posavac se usredotočuje na povijesni sklop, smislenu povijesnu artikulaciju, kako se očituju u nosivim filozofskim i estetičkim kategorijama (osobito npr. ljepota, istina, sloboda, život). Pritom stilska umjetnička obilježja, produbljeno razumljena, postaju momentima povijesne »stilske strukture«. Estetičke vrijednosti shvaćaju se u povijesnoj obradi kao »gravitacijska načela organizacije«, uključujući i mogućnost njihova izostanka (npr. »avangardizam«, prema Posavčevoj rekonstrukciji, 1910–1930). U tom smislu Posavac postavlja metodološko načelo izgradnje *modelâ* kao projekcijâ koje trebaju omogućiti »istinitu i smisaonu obradu« povijesno-estetskoga fenomena i njegovo razumijevanje. Osim dijakronije 'funkcioniranja' povijesti u obratu i »mijeni likova istine i estetičkih kategorija« Posavac se posebno

usredotočuje na »funkcioniranje povijesnoga sklopa« i povijesnu sinkroniju (»simultani aktualitet pluralizma paralelnih pojava«).

»Onemogućivanje slobodnoga tradiranja« (prešućivanje, krivotvorenje, protjerivanje istine) za Posavca je temeljni fenomen, izrazito naglašen upravo u hrvatskoj kulturnoj (i općoj) historiografiji, ali ujedno i »simptom« novoga vijeka. Motivirano spomenutim fenomenom uočavamo u Posavca dopunu, modifikaciju kao i diferenciranu primjenu hermeneutike i Heideggerova pristupa te povijesnoga mišljenja Vanje Sutlića, kako bi se taj fenomen mogao razumjeti i opisati te kako bi se na njega moglo odgovoriti u rekonstrukciji i reinterpretaciji povijesnoga sklopa. Nadalje, Posavac se suprotstavlja izvanjskoj primjeni političko-društvenih kriterija (i kad nemaju estetičko-filozofsku relevantnost, iz »goliš društveno-političkih koordinata«) kao i historiografskoj »fragmentaciji« i »mrvljenju«, u kojima se gubi smisao i funkcioniranje povijesnoga sklopa. Nasuprot tomu, na bogatom materijalu svih grana umjetnosti smještenom u povijesni kontekst, od srednjega vijeka do suvremenoga doba, Posavac traži i u svojem opusu opsežno i detaljno argumentirano provodi »kritičko prestrukturiranje« modelâ s ciljem rekonstrukcije istinite povijesne mijene i povijesnoga sklopa, s karakterističnim kulturološkim »periodizacijskim pomacima« kao rezultatom. U tom pristupu Zlatko Posavac, primjerice, definira razdoblje od 1790. do 1830. kao »romantični klasicizam«, poriče ilirizmu smisao estetičke odrednice (respektirajući Krležino »oštro« negiranje preporodnoga i hrvatskoga karaktera ilirizma), ustanovljava povijesni kulturološki obrat sredinom 19. st. (pomak početka »realizma«), u kojem vidi početak »raspada jedinstvenoga epohalnoga stila velikih razdoblja« odgovarajući »rasapu« i kraju tradicionalne europske metafizike. Nadalje, smješta Modernu (secesija, *Jugendstil*) u razdoblje od 1890. do 1910., odbacuje periodizaciju »između dva rata« kao izvanjsku, bez imanentnoga estetičkoga kriterija, sve to potkrijepljeno i utemeljeno proširenim i smisljeno strukturiranim (»novom«) faktografijom.

Zlatko Posavac počiva na zagrebačkom groblju Mirogoj, sa svojom životnom suputnicom Jelenom Uskoković, istaknutom povjesničarkom umjetnosti. Iza njega ostaje opsežno djelo izuzetne vrijednosti, koje mnogostruko uzvraća svaki trud uložen u razumijevanje. Filozofijsko-teorijski pristup Zlatka Posavca, njegova metodologija i rezultati ni izdaleka još nisu prepoznati u punom domašaju i konstitutivnom značenju za hrvatsku kulturnu povijest i identitet. Opus koji je ostavio iza sebe (s više nego poželjnim objavljivanjem radova koji su ostali u rukopisu), riznica je povijesno-smislenih, na bitno unaprijeđenoj faktografiji zasnovanih poveznica i struktura za reinterpretaciju i razumijevanje istinske, još i danas u mnogim bitnim aspektima zastrte i zastirane hrvatske (i ne samo hrvatske) kulturne povijesti. A njegov osobni primjer ustrajnosti i dosljednosti

poniranja u istinu, bez obzira na povoljne ili nepovoljne okolnosti, ostaje pred nama i za nas kao putokaz i trajno svjetlo.

Srećko Kovač